

SOUČASNÁ MAĎARSKÁ BOHEMISTIKA A JEJÍ POHLED NA ČESKOU LITERATURU

LUDMILA B. HANKOVÁ

Sledujeme-li literárněvědné studie z oboru bohemistiky, které vyšly v Maďarsku v posledních letech (máme na mysli zhruba posledních deset let), zjistíme, že mezi nejfrekventovanější autory, kteří jsou předmětem těchto studií, patří: Jaroslav Hašek, Karel Čapek, Bohumil Hrabal, Milan Kundera, Václav Havel a Josef Škvorecký. Z toho vyplývá, že převažuje zájem o literaturu dvacátého století (zejména o šedesátá léta v české literatuře) a o autory "renomované", v Maďarsku i širší kulturní veřejnosti známé, což je do jisté míry ovlivňováno i překladatelskou a nakladatelskou praxí. Dále je zajímavé, že poměrně málo studií je věnováno výhradně českým autorům. Většinou jsou otázky českých literárních děl zkoumány v širších souvislostech s problémy literatur celé oblasti střední, případně i východní Evropy. Je tedy pochopitelné, že po stránce metodologické převažují komparatistické metody. Zároveň zájem o problematiku této oblasti vede k zaměření převážně na obsahové složky díla, případně na historické, politické problémy, tedy na mimoliterární okolnosti, na něž dané dílo reaguje.

Mezi současnými maďarskými bohemisty-komparatisty si bezesporu zaslouží pozornost Tamás Berkes (1954). Jeho způsob srovnávání literárních jevů se poněkud vymyká starším maďarským komparatistickým tradicím. Nesoustřeďuje se totiž tolik na vzájemné styky, vlivy, národní odlišnosti. V popředí jeho zájmu je hlavně umělecké, literární vyjádření společných nebo aspoň podobných problémů člověka žijícího v této oblasti, přičemž se zaměřuje hlavně na šedesátá léta. Tamás Berkes se zabývá srovnávacími metodami i teoreticky, například ve studii *Groteskní literatura šedesátých let a srovnávací výzkum*.¹ Závažnější je však jeho samostatná knižní publikace s titulem inspirovaným povídkou Milana Kundery *Senki sem fog nevetni: Groteszk irányzat a hatvanas évek közép- és kelet-európai irodalmában* (Nikdo se nebude smát: Groteskní směry šedesátých let v literaturách střední a východní Evropy, Budapest 1990). Autor tu zkoumá význam jednotlivých literárních děl šedesátých let, v nichž zdůrazňuje groteskní prvky. Přitom hledá způsob vyjádření obecně lidských pocitů člověka žijícího v realitě

¹ A hatvanas évek groteszk irodalma és az összehasonlító kutatás, in *Ami összehasonlítható, és ami nem*, Békéscsaba 1989, s. 75-81.

tehdejšího socialismu, které byly přes určité odlišnosti podmínek v jednotlivých zemích velice podobné. Tamás Berkes hledá jejich vyjádření v absurdním dramatu a groteskně vyznívající próze, v níž je samozřejmě absurdita dané doby též obsažena. Z českých autorů analyzuje hlavně dramata Václava Havla, dále povídky a romány Milana Kundery, Josefa Škvoreckého, Bohumila Hrabala, Ladislava Fukse, Ivana Klímy a jiných. Zdůrazňuje pocit odcizení mezi jednotlivcem a tehdejší tzv. socialistickou společností, v širším pojetí pak mezi člověkem a soudobou moderní společností vůbec. Myšlenky obsažené v analyzovaných dílech uvádí do souvislostí s hlavními filozofickými proudy ovlivňujícími myšlení našeho století. Po stránce metodologické se odvolává mimo jiné na Mukařovského pojetí struktury uměleckého díla jako složky "souvislého vývoje celého národního básnictví".² Vidí samozřejmě vliv západoevropských literárních směrů, především existencialismu a francouzského absurdního dramatu, na středoevropskou a východoevropskou absurdní a groteskní literaturu šedesátých let. Pod tímto zorným úhlem pak zkoumá například způsob, jakým se vyskytují káfovské motivy v prózách Milana Kundery a Ivana Klímy ve srovnání s díly rumunských a maďarských spisovatelů (Sarin Titel, Matei Calinescu, Tibor Déry, István Eörsi). Zajímavým způsobem analyzuje též Hrabalovu prózu šedesátých let, autorovo umění vytvářet takové groteskní situace, z nichž vyznačuje lidskost a obdiv k životu. Vyzdvihuje také Hrabalovu metodu koláže a surrealistické prvky, dominující v jeho tehdejší próze.

I jiní bohemisté a také širší maďarská kulturní veřejnost se zajímají o díla českých spisovatelů, jejichž jména jsou symbolem tzv. "nové vlny" české literatury šedesátých let. Jejich povídky a romány jsou v Maďarsku dodnes překládány. Vycházely od šedesátých let zejména v budapeštském nakladatelství Európa, částečně v samizdatových vydáních. (V samizdatové edici AB vyšel v osmdesátých letech například Kunderův *Valčík na rozloučenou*.)

Co se týče literárněvědných studií o českých autorech šedesátých let, chtěli bychom ještě připomenout sborník, který vydala v loňském roce Univerzita Józsefa Attily v Szegedu pod názvem *A modern regény Kelet-Közép-Európában* (Moderní román ve východní a střední Evropě). Obsahuje mimo jiné pět bohemistických studií, z nichž dvě jsou věnovány Bohumilu Hrabalovi, jedna Josefu Škvoreckému, jedna srovnání typu prózy Škvoreckého a Milana Kundery. Z nich je z hlediska zahraniční bohemistiky zajímavá studie JUDITY KATONAOVÉ (nar. 1957), ve které autorka srovnává Hrabalovu trilogii *Svatby v domě* s novelami maďarského spisovatele z přelomu

² J. Mukařovský: Roztříštěný Bezručův verš, *Slovo a slovesnost* 1935.

století Gyuly Krúdyho.³ Čtenář znalý obou autorů se pravděpodobně zeptá, jaké společné znaky mohou být vykázány u maďarského neoromantika-impressionisty doby secese a u Bohumila Hrabala. Potom zjistí, že autorka se v mnohém odvolává na studii Milana Jankoviče *Text jako proud*, kde ji zřejmě zaujala charakteristika Hrabalových *Proluk*, v nichž útržky vzpomínek vypovídají "o unikavosti všeho jsoucího a o lidské touze dotknout se i té unikavosti samé".⁴ V tomto obsahu, ve vyjádření snahy uchopit neuchopitelné, nachází autorka hlavní společné rysy literárních děl, jejichž struktura je zcela odlišná. Je zřejmé, že jelikož nemůže znát český dobový kontext vzniku Hrabalovy prózy, nachází v ní poněkud jiné hodnoty než česká literární věda. Mnohoznačnost Hrabalova díla v ní vyvolává jiné asociace než u českého čtenáře, jejichž základem je odlišný prostor a jiné kulturní povědomí.

Z českých spisovatelů první poloviny 20. století přitahuje maďarské badatele především Jaroslav Hašek a Karel Čapek. To jsou také jediní dva autoři, kterým maďarská bohemistika věnovala monografické knižní publikace. O Jaroslavu Haškovi publikoval v Budapešti knížku v roce 1963 zakladatel bohemistiky na budapeštské univerzitě, profesor László Dobossy (nar. 1910) pod prostým názvem *Hašek*. V roce 1970 pak vyšla jeho zasvěcená monografie *Hašek világa* (Haškov svět). Sleduje v ní Haškovu dobrodružnou životní dráhu i osudy jeho hlavního díla, zabývá se ohlaseš *Švejka* ve světové literatuře i v Maďarsku, analyzuje zvláštnosti této netradiční románové formy a vyzdvihuje jedinečnost Haškova humoru.

Interpretaci *Osudů dobrého vojáka Švejka* věnoval v současné době studii Ádám Fejér (nar. 1940), vedoucí katedry slavistiky na Univerzitě Józsefa Attily v Szegedu.⁵ Veronika Heéová (nar. 1946) ve studii *Švejk anekdotái* (Švejkovy anekdoty)⁶ dokazuje, že hlavním zdrojem stálé aktuálnosti a popularity Haškova díla je zejména jeho groteskní humor a názornost komických situací.

Také o Karlu Čapkovi napsal v Maďarsku první knížku monografického charakteru profesor László Dobossy, a to před více než třiceti lety (*Karel Čapek*, Budapest 1961). Seznámil v ní maďarského čtenáře s Čapkovým životem a dílem a zabýval se místem Karla Čapka v české i světové litera-

³ J. Katonaová: Kisvilágok egy cseh és egy magyar ító művében (Hrabal és Krúdy), s. 143-149.

⁴ M. Jankovič: *Nesamozřejmost smyslu*, Praha 1991, s. 214.

⁵ A. Fejér: A kiismerhetetlen Švejk és a szentségtörő Hašek, in *Régióink népeinek kulturális önmeghatározása és a regény*, Szeged 1993, s. 21-28.

⁶ V. Heéová: Švejk anekdotái, in *A modern regény Kelet-Közép-Európában*, Szeged 1994, s. 12-185.

tuře. V závěrečné kapitole sledoval styky Karla Čapka s maďarskými umělci a spisovateli, zejména s hudebním skladatelem Bélou Bartókem a spisovatelem Dezső Kosztolányim.

Veronika Heéová je Dobossyho žačkou. V roce 1976 vydala v Budapešti svou čapkovskou disertaci s názvem *Líraiság és epikum: Műfaji problémák Karel Čapek prózájában* (Lyričnost a epika). Píše v ní o žánrových proměnách Čapkových povídek a románů, o pronikání lyrických prvků do epických žánrů. Po metodologické stránce se opírá kromě maďarských, polských, anglických zdrojů o teoretické stati a rozborů Čapkovy prózy Jana Mukařovského a – což je zajímavé – též o první *Umění románu* (1961) Milana Kundery. K čapkovské tematice se Veronika Heéová ještě vrací v příspěvku do sborníku vydaného k sedmdesátinám profesora Dobossyho, a to strukturálním rozbohem *Červené povídky ze Zářivých hlubin bratří Čapků*.⁷

I mladší bohemisty přitahuje literární odkaz Karla Čapka. V reprezentativním čísle časopisu Spolku přátel české kultury v Maďarsku *Bohemia* vyšel například v lednu 1995 kratší rozbor výstavby a významu Čapkových *Božích muk* od Judity Katonaové.⁸

Samozřejmě nejen Hašek, Čapek a spisovatelé šedesátých let vzbuzují zájem maďarských bohemistů. Všestrannost, zabírající široké pole od literatury středověké až po současnost, bychom chtěli vyzdvihnout především u profesora Dobossyho, který je vlastně prvním maďarským bohemistou-komparatistou. Jeho srovnávací metoda vychází z předpokladu, že literární dílo i jeho analýza mají sloužit i mimoestetickým cílům, například sblížení národů. To ho často přivádí ke zkoumání literárních děl ve vztahu k mimoliterárním jevům, například ke společnosti nebo k historii. Prostor pro bohemistická srovnávání je u něho vymezen zhruba prostorem střední Evropy.

V roce 1989 vydal profesor Dobossy pod příznačným názvem *Společně v starostech a nadějích* soubor některých svých studií a esejů. Ve statí *Společnost a literatura na přelomu století* srovnává na základě analýzy historicko-společenského pozadí román K. M. Čapka *Choda Turbína* (1918) s maďarskou trilogií Zoltána Ambruse *Baron Berzsényi a jeho rodina* (1902, 1906, 1928) a s povídkovým cyklem chorvatského spisovatele Miroslava Krleži *Glembajevi* (1928). Jaký význam může mít srovnání těchto tří děl, výstavbou odlišných, z nichž – jak autor závěrem konstatuje – ani jedno nedosahuje velikosti západoevropského rodinného románu (například romá-

⁷ V. Heéová: Tematické a žánrové problémy v Zářivých hlubinách bratří Čapků, sb. *Tanulmányok Dobossy László 70. születésnapjára*, Budapest 1980, s. 207-214.

⁸ J. Katonaová: Karel Čapek korai prózájának paradoxonai a Kalvária (1917) című kötetben, *Bohemia* III/1, 1995, s. 8-11 (původně in *Magyarok és szlávok*, Szeged 1993).

nů Thomase Manna, Émila Zoly či Johna Galsworthyho)? Profesor Dobossy na tuto otázku odpovídá v závěru své studie: Tato díla "mohla – obvykle varujícími prostředky ironie, humoru a satiry – ovlivňovat ty velké změny, v jejichž průběhu se dosud mnohonásobně utlačované národní celky organizovaly v moderní národy".⁹ Vidíme tedy, že pro profesora Dobossyho (a můžeme říci, že pro značnou část maďarské literární vědy vůbec) je důležitá zejména recepce literárního díla a jeho potenciální vliv na společnost.

V témže sborníku pak najdeme další Dobossyho studie a eseje, například o Komenském, o Máchovi nebo poctu Jaroslavu Seifertovi.

Významným komparatistou je i profesor István Fried (nar. 1934), vedoucí katedry dějin světové literatury na Univerzitě Józsefa Attily v Szegedu. V oblasti české literatury se zabývá zejména dobou obrození a romantismu ve srovnání s ostatními středoevropskými literaturami. Na otázku budoucnosti střední Evropy nahlíží poměrně pesimisticky, perspektivu však vidí v možné kulturní a literární spolupráci.¹⁰ V článku *Ján Kollár és a magyar irodalom* (Jan Kollár a maďarská literatura)¹¹ se zabývá příbuzností motivů v některých básních Jana Kollára a maďarských básníků Jánose Aranye a Mihálye Vörösmartyho.

O 19. století píše i Endre Bojtár (nar. 1940) v knize s titulem – citátem z maďarského romantického básníka Vörösmartyho – "*Az ember feljő...*": *A felvilágosodás és a romantika a közép- és kelet-európai irodalmokban* ("A objeví se člověk...": Osvícenství a romantismus v literaturách střední a východní Evropy, Budapešť 1988). Srovnává tu slovanské a pobaltské literatury s literaturou maďarskou od osvícenství a klasicismu přes dominantní romantický styl až po realismus 19. století. Z české literatury doby osvícenství vyzdvihuje zejména Josefa Dobrovského, z českých romantických básníků přirozeně K. H. Máchu.

Zbývá se zeptat, jaký vztah má maďarská bohemistika k současné české literatuře. Zájem o českou literaturu devadesátých let 20. století, o její nejnovější reprezentanty, nejvíce projevuje nejmladší generace maďarských bohemistů, nedávných absolventů oboru češtiny na budapešťské univerzitě. Jejich aktivita se však prozatím soustřeďuje hlavně na překladatelskou činnost. Například v roce 1994 uspořádala skupina těchto nejmladších bohemistů pod vedením Istvána Vöröse bohemistické číslo literárně-uměleckého čtvrtletníku *Nappali ház*. Za výtvarného doprovodu koláží Jiřího Koláře

⁹ L. Dobossy: *Társadalom és irodalom a századfordulón, Gondban, reményben azonosan*, Budapest 1989, s. 71.

¹⁰ Srov. například jeho stať *Lesz egyszer egy Közép-Európa?* (Bude jednou existovat střední Evropa?), In: *Közép-európai változatok*, Szeged 1993, s. 65-77.

¹¹ *Acta Universitatis Carolinae, Philologica* 1, 1995, s. 133-136.

a reprodukci současných českých malířů a grafiků tam byly uvedeny ukázky ze současné české poezie i prózy, například básně Jáchyma Topola, Svatavy Antošové, Bohdana Chlábce, Sylvie Fischerové a úryvky z próz Daniely Hodrové, Ewalda Murrera, Michala Viewegha a dalších.

Závěrem bychom se chtěli ještě stručně zmínit o inspiraci českou metodologií. Mnozí maďarští bohemisté se ve svých studiích odvolávají na metody vyplývající z tradic pražské strukturální školy a formulované zejména v pracích Jana Mukařovského. O popularizaci těchto metod se už v sedmdesátých letech zasloužil Endre Bojtár. Jeho tehdejší publikace *A szláv strukturalizmus az irodalomtudományban* (Slovanský strukturalismus v literární vědě, Budapest 1978) znamenala do jisté míry průlom do tradičních kontakto-logicko-komparatistických metod maďarské bohemistiky. Endre Bojtár seznámil maďarskou odbornou veřejnost především s funkčním strukturalismem Jana Mukařovského a s ontologicko-fenomenologickými postupy Romana Ingardena. Tím se stal v Maďarsku jedním z průkopníků moderní literární vědy, zaměřené na literární dílo samo a na jeho význam.